

A jövedelemegyenlőtlenség tendenciái és hatásai a gazdasági növekedésre*

Vitkovics Réka

Az elmúlt években az éghajlatváltozás és a világjárvány miatt előtérbe került az egyenlőtlenség és a gazdasági növekedés kapcsolatának kérdése. Esszémben ezt a kapcsolatot vizsgálom, fő kérdésem, hogy az egyenlőtlenségek pozitív vagy negatív hatással vannak-e a gazdasági növekedésre. A témát a jövedelemegyenlőtlenségen keresztül közelítem meg, és nem törekszem az egyenlőtlenség minden aspektusának kibontására. A fogalmi keretből kiindulva bemutatom a globális egyenlőtlenség és a hosszú távú növekedés közötti kapcsolatot. Mivel az egyenlőtlenségek a fejlett és fejlődő országokat egyaránt érintik, összehasonlítom őket, majd rámutatok arra, hogy utóbbiak miért nem tudják megismételni azt a gazdasági fejlődést, amely a korábban iparosítóknak sikerült. Végül megfogalmazom, hogy az egyértelmű cél a túlzott egyenlőtlenségek mérséklése lehet.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: B55, D63, F63, O15

Kulcsszavak: társadalmi egyenlőtlenség, jövedelemegyenlőtlenség, jövedelem-elosztás, gazdasági növekedés

1. Bevezetés

A növekvő egyenlőtlenség kérdései évszázadok óta szerepelnek a közgazdasági gondolkodásban, az utóbbi években azonban egyre fontosabbá váltak, és a világ legtöbb országában kritikus problémaként jelentkeznek. Ahogyan azt az IMF, a Világbank és más intézmények is előrevetítették, az egyik legsúlyosabb aktuális probléma, hogy a világjárvány az egyenlőtlenségek további megugrását idézte elő. Ha visszatekinünk az elmúlt évekre, erre számos példát találunk.

* A jelen kiadványban megjelenő írások a szerzők nézeteit tartalmazzák, ami nem feltétlenül egyezik a Magyar Nemzeti Bank hivatalos álláspontjával.

Vitkovics Réka: ESIC Business & Marketing School, mesterszakos egyetemi hallgató.
E-mail: vitko.reka@gmail.com

Az esszé első verziója a Debreceni Egyetem és a Magyar Nemzeti Bank által szervezett 2022. februári kutatási versenyre készült, ahol A társadalmi egyenlőtlenségek segítik vagy gátolják a gazdasági növekedést? elnevezésű kategóriában 1. helyezést ért el. Szeretnék köszönetet mondani Dr. Erdey Lászlónak, aki a Debreceni Egyetemen folytatott tanulmányaim alatt segítette a kutatásomat.

A magyar nyelvű kézirat első változata 2023. február 13-án érkezett szerkesztőségünkbe.

DOI: <https://doi.org/10.25201/HSZ.22.4.136>

Az egyenlőtlenség komplex kérdéskör számos aspektussal, és ugyanúgy jelen van az egyes országokon belül, mint az országok között. A világ egyes részein az identitáson alapuló megosztottság válik egyre hangsúlyosabbá, máshol olyan alapvető szolgáltatásokhoz való hozzáférés terén vannak különbségek, mint az oktatás vagy az egészségügy, de vannak, akik a létfenntartáshoz szükséges tényezőkhöz – mint a víz, megfelelő minőségű és mennyiségű élelmiszer, biztonságos otthon – nem férnek hozzá. Emellett megjelentek újabb területek is, például az online térhez és a különböző technológiákhoz való hozzáférés, ahol problémát jelentenek a különbségek.

Az egyén által nem befolyásolható körülmények is hatással vannak az egyén esélyeire az életben való boldoguláshoz, amilyen például a nemi, faji, etnikai hovatartozás, a gyerekek esetében a szülők társadalmi-gazdasági helyzete, továbbá hogy fejlett vagy fejlődő területre születnek, a migráns státusz. Ezek a társadalmi egyenlőtlenségek – mivel nem indul mindenki azonos esélyekkel – számtalan módon befolyásolhatják mozgatórugóin keresztül a gazdaságot. Egy fejlődő országba vagy egy fejlett ország legszegényebb rétegébe születő gyerek nem tud ugyanolyan oktatásban részesülni, mint az, aki egy fejlett gazdaságba, felső társadalmi osztályba születik. Emiatt később sem lesz lehetősége kiteljesedni, nem fog tudni hozzájárulni a gazdasági növekedéshez, vagy nem olyan mértékben, ahogy megfelelő oktatás mellett tehetné.

Hasonlóképpen kihat a gazdasági teljesítményre az emberek egészségi állapotában mutatkozó egyenlőtlenség. A szegények körében – legyen szó országról vagy társadalmi csoportról – az egészségügyi ellátáshoz való hozzájutás is fontos kihívást jelent. Egy fejlődő ország társadalmi például többségében fiatalokból áll. A korfa alakulása magyarázható egyrészt az alacsony várható élettartammal másrészt a magas arányú csecsemő- és gyermekhalandósággal. Ez az egészségügyi ellátás hiányára vezethető vissza, hiszen nem rendelkeznek kellő erőforrással – pénzzel és tudással – a megfelelő egészségügyi ellátórendszer biztosításához. Az előbb felsorolt egészségmutatók tekinthetők a fejlettségi szint releváns mérőszámainak, így ez nemcsak társadalmi probléma, hanem, az oktatáshoz hasonlóan, gazdasági és politikai kérdés is.

Esszém célja annak a feltárása, hogy az egyenlőtlenségek ösztönzik-e, vagy ellenkezőleg, hátráltatják a gazdasági növekedést. Nem lehet egyetlen mutatóval leírni az egyenlőtlenség minden területét, de a legjobban talán a jövedelemegyenlőtlenségben keresztül tudom bemutatni a témát.

2. Az egyenlőtlenség fogalmának meghatározása

Az egyenlőtlenség többdimenziós kihívást jelent, számos különböző formát ölthet, ezért fontos tisztázni néhány alapvető fogalmat. A szakirodalom megkülönbözteti az eredmények és a lehetőségek egyenlőtlenségét, melyek gyakran meghatározzák egymást. Számunkra legfontosabb az első kategóriába tartozó jövedelmi egyenlőtlenség, ami egy gazdaságban megkeresett jövedelem népességen belüli eloszlását mutatja, kiszámítása általában a háztartások szintjén működik, a háztartások tagjainak száma és életkora alapján súlyozva. Ez számos mutatóval mérhető, melyek közül a legnépszerűbb a nemzetközileg is alkalmazott Gini-együttható. Ennek értéke 0 és 1 között mozog: minél magasabb az érték, annál nagyobb az egyenlőtlenség (EB 2017). *Deininger és Squire (1996)* elmagyarázza, hogy az együttható alapjúl a Lorenz-görbe szolgál, amely a népesség arányát ábrázolja a kapott jövedelem arányával szemben. Az egymást metsző Lorenz-görbék esetében azonban a Gini-együttható módosulása nem feltétlenül jelzi pontosan a népesség egyes csoportjainak jólétében bekövetkezett változásokat, azaz az országokon belül a Gini-koefficiens látszólagos stabilitása ellenére jelentős változások lehetnek a népesség egyes kvintilis csoportjainak jövedelemből való részesedésében. A kvintilisek, vagyis jövedelmi ötödök összes jövedelemből való részesedése képet ad az egyenlőtlenségek mértékéről. Minél közelebb van az egyes kvintilisek részesedése a 20 százalékhoz, annál kisebbek az egyenlőtlenségek (*Siposné Nándori 2017*).

A jövedelmi egyenlőtlenség az eredményeket méri, ami egyrészt a születéskor rendelkezésre álló lehetőségek, másrészt az egyén élete során meghozott döntések, harmadrészt pedig a szerencse kérdése. Ezért kell bevezetni az esélyegyenlőség fogalmát, ami – bár nehezebben mérhető –, olyan politikai cél, melynek megvalósításával kapcsolatban nagyobb egyetértés uralkodik, mint az egyenlő eredmények megvalósítását illetően. Az esélyegyenlőtlenség hozzájárulhat a jövedelmi egyenlőtlenséghez (EB 2017), mivel megakadályozza az embereket abban, hogy képességeiket a lehető legjobban kihasználják, ez pedig a növekvő jövedelmi és vagyoni egyenlőtlenségek útjára terelheti az országot. Az esélyegyenlőtlenség káros hatása még nagyobb lehet, ha a gyors technológiai változások idején a lakosság egész csoportjai nem képesek a technológiai innovációhoz szükséges új készségek elsajátítására és a technológiai innovációval járó előnyökből való részesedésre (EBRD 2017).

Ahogy *Stiglitz (2015)* is kiemeli, az egyenlőtlenség talán leghátrányosabb aspektusa a lehetőségeket érinti. Stiglitz az Amerikai Egyesült Államok és az „amerikai álm” fogalmán keresztül vezeti le a problémát. Az adatok alapján az egyik legkedvesebb amerikai eszménykép csak mítosz, mivel az USA nemcsak a legnagyobb egyenlőtlenséggel rendelkező fejlett ország lett, hanem az esélyek területén is az egyik legkevesbé egyenlő. Egy amerikai fiatal életkilátásai jobban függenek szülei

jövedelmétől és iskolázottságától, mint a más fejlett országokban élőkéi. Ha nagy a jövedelmi egyenlőtlenség, a felsőbb rétegek olyan kiváltságokat engedhetnek meg maguknak és gyermekeiknek, amelyek mások számára elérhetetlenek. Ezzel szemben az elosztás alján születettek – esélyegyenlőség nélkül – valószínűleg nem fognak tudni kitörni onnan, így az eredmények egyenlőtlenségei önmagukat állandósítják (Stiglitz 2015).

Neckerman és Torche (2007) fontosnak tartja megvizsgálni azokat a finomabb módokat, melyekkel az egyenlőtlenség az intézményeinket alakíthatja. Ők ezt a folyamatot a kockázatkerülésen keresztül magyarázzák meg. A nagy egyenlőtlenségek rendszere, amelyben a kudarcok egyre drágábbak, kockázatkerülő döntéseket indukálhat, amikor az emberek iskolai és szomszédási környezetet választanak gyermekeiknek, vagy karriert, társakat és barátságokat maguknak. A növekvő felsőfokú egyenlőtlenség fokozhatja a versenyt a szűkös javakért és szolgáltatásokért – például a legkívánatosabb környékért vagy a legtekintélyesebb főiskolákért –, ami a jómódúak számára növeli az árakat, mindenki más számára pedig csökkenti a lehetőségeket. Ezeket látva elmondhatjuk, hogy az egyenlőtlenségek több csatornán keresztül is „öröklődhetnek” egyik generációról a másikra. Ez történhet azért, hogy az alacsony jövedelmű háztartásban élő gyermekek rossz egészségi állapotuk miatt kevesebbet tudnak tanulni, ennek következtében kevesebbet keresnek majd felnőttként. De politikai folyamatok is vezethetnek hasonló eredményre, ha az alacsony jövedelemmel rendelkező választópolgárok elveszítik politikai hangjukat, így nem képesek olyan politikákat támogatni, melyek javítanák az életszínvonalukat (Neckerman – Torche 2007). Jerrim és Macmillan (2015) szerint az egyik fő ok, amiért sokan úgy vélik, hogy a jövedelemegyenlőtlenség és a generációk közötti mobilitás összefügg, az az, hogy általában olyan országok is nagyobb jövedelemegyenlőtlenséggel jellemezhetők, ahol a gazdasági előnyök és hátrányok nagyobb hányada öröklődik a szülők és gyermekeik között. Ezt a viszonyt a „Nagy Gatsby-görbe” néven emlegetett összefüggéssel szokás ábrázolni (Corak 2013). Ez a grafikon a Gini-együtthatóval mért jövedelmi egyenlőtlenséget és a társadalmi mobilitás mérőszámaként használt generációk közötti jövedelemrugalmasságot állítja szembe egymással: a felfelé ívelő görbe azt mutatja, hogy a nagyobb jövedelmi egyenlőtlenség kisebb társadalmi mobilitással jár (Jerrim – Macmillan 2015).

Az a megállapítás, hogy némi egyenlőtlenség ösztönzőleg hathat az emberi tőkébe történő befektetésre, a mobilitás előmozdítására és az innováció elősegítésére, az Európai Bizottság (EB 2017) szerint általában véve elfogadott, ugyanis a növekedés szempontjából fontos gazdasági ösztönzők azon alapulnak, hogy az egyének kemény munkával jobb eredményeket érhetnek el. Ennek ellenére a túl nagy egyenlőtlenség valóban veszélyeztetheti a növekedést. Ez jól megfigyelhető olyankor, ha az egyenlőtlenséget a jövedelemelosztás legalsó szintjén jelentkező nagyobb szegénység idézi elő. Ebben az esetben az alsó rétegekhez tartozók erőforrások hiányában

nem tudnak befektetni az oktatásukba és a készségeik fejlesztésébe, így lehetséges, hogy nem tudnak kibontakozni. Ez kisebb esélyegyenlőséget teremthet a következő generáció számára, vagyis összességében károsan hat a növekedésre (EB 2017).

3. A globális egyenlőtlenség és a hosszú távú növekedés közötti kapcsolat

A jövedelemeloszlás és a gazdasági növekedés közötti kapcsolat különösen a II. világháború utáni Latin-Amerika és Kelet-Ázsia közötti ellentétes tapasztalatok kapcsán vált a közelmúlt gazdasági kutatásainak népszerű témájává. Latin-Amerika esetében a kezdeti jövedelemegyenlőtlenség magas volt, a hosszú távú gazdasági növekedés pedig alacsony. Ezzel szemben Kelet-Ázsiában a kezdeti egyenlőtlenség volt alacsony, a hosszú távú növekedés pedig magas (Chen 2003). Berman (2021) a II. világháború utáni időszak adatait a későbbiekkel hasonlítja össze. Ennek alapján az egyenlőtlenségek emelkedése lassabb gazdasági növekedéssel korrelál: a 20. században, amikor az egyenlőtlenség csökkent, a növekedés gyorsabb volt, mint napjainkban, és az elmúlt évtizedekben a nagy egyenlőtlenséggel rendelkező országok lassabban növekedtek, mint az alacsonyabb egyenlőtlenséget mutatók. Míg egyes elméleti munkák negatív kapcsolatot tételeznek fel a kezdeti egyenlőtlenség és a gazdasági növekedés között, más empirikus kutatások pozitív kapcsolatot találtak (Chen 2003). Ugyan egyetlen elmélet sem javasolja a pozitív és negatív kapcsolat egyidejű fennállását, Chen (2003) valószínűnek látja azt.

Számos tanulmány és elmélet mutat rá az egyenlőtlenség és növekedés közötti hatás kétirányúságára, azaz arra, hogy a növekedés is hatással van az egyenlőtlenségre. A két tényező ezirányú kapcsolatát vizsgáló diskurzus alapirodalma Kuznets (1955) nevéhez köthető, akinek elmélete szerint az iparosodás korábbi időszakaiban, amikor a nem mezőgazdasággal foglalkozó népesség aránya még viszonylag kicsi az összlakosságon belül, a növekedésből származó haszon is egyenlőtlenül oszlik el az országon belül, mivel a technológiai előny egy szűkebb körben összpontosul. Az idő előrehaladtával azonban a termelékenység javulása következtében növekvő gazdaság foglalkoztatásra és bérekre gyakorolt hatása leszivárog az alsóbb jövedelmi kategóriákba is, így csökken az egyenlőtlenség. Ezen a logikán alapul a Kuznets-görbe (Tóth – Benkő 2018), melyet mára már meghaladottnak tartanak, hiszen az elmúlt évek kutatásai többféle fejlődési pálya meglétére engednek következtetni (Baranyai 2018). Cikkében Kuznets (1955) is óvatosságra int a messzemenő következtetésektől, és felhívja a figyelmet arra, hogy szűkösen álltak rendelkezésére megbízható információk, írásának nagyjából 5 százaléka alapszik empirikus adatokon, 95 százaléka pedig feltételezésekre épül.

Freeman (2012) feltételezi, hogy az optimális gazdasági teljesítmény eléréséhez az egyenlőtlenség lehet szélsőségesen alacsony vagy szélsőségesen magas. Ez azt jelenti, hogy a kibocsátás egy fordított U alakú görbét követ az egyenlőtlenség tekintetében. Ha az egyenlőtlenség nulla és a kibocsátás alacsony, akkor nincs, ami arra ösztönözzé az embereket, hogy keményebben próbálkozzanak vagy kockázatos gazdasági teljesítménybe fektessenek be. Ebben az állapotban az egyenlőtlenség növekedése növeli a kibocsátást. Továbbá amikor az egyenlőtlenség kiemelkedően magas, a kibocsátás ismét alacsony lesz. Az a néhány ember, aki rendelkezik olyan képzettséggel vagy háttérrel, hogy megszerezze a legjobb állásokat, keményen dolgozik, míg másoknak nincs esélyük arra, hogy hasonló eredményeket érjenek el. Az egyenlőtlenség optimális szintje e két szélsőség között helyezkedik el (*Freeman 2012*), azaz az optimális egyenlőtlenségi szintet a fordított U legfelső pontja adja (*Tóth – Benkő 2018*). *Tóth és Benkő (2018)* szerint azonban hosszabb távon az egyenlőtlenség alacsonyabb szintje a kedvezőbb, mivel elősegítheti a társadalmi kohézió, a mobilitás és a humántőke minőségi paramétereinek javulását.

Edsall (2014) az „optimális egyenlőtlenség” tézisének egyik leghangsúlyosabb kortárs képviselőjét, Richard Freemant idézve azt írja, hogy a túlzott egyenlőtlenségnek magas költségei vannak, hiszen a monopóliumhatalomból, a haszonszerzésből vagy olyan negatív externáliákkal járó tevékenységekből eredő egyenlőtlenség, amelyek tulajdonosukat gazdagítják, miközben csökkentik a társadalmi jövedelmet – gondoljunk a környezetszennyezésre vagy a bűnözésre –, hátrányosan befolyásolják a gazdasági teljesítményt. A nagyfokú egyenlőtlenség erősíti a korrupciót, és ha a nemzeti jövedelem főként a felsőbb rétegekhez kerül, kevés marad az alsóbb rétegek motiválására. *Stiglitz (2015)* szerint a társadalom csúcsán lévő egyenlőtlenségek nagy része nem igazolható úgy, mint „igazságos érdem”, mivel a legfelső rétegek tagjai jellemzően a pénzügyi szektorban tevékenykedők, akik közül többen a piac manipulálásával és hasonló módszerekkel szereztek vagyonukat. Az „igazságos érdem” érv alkalmatlanságát a Wall Street 2007-es összeomlása és az azt követő recesszió is megmutatta. Igazolódott, hogy a jövedelem és a hatalom egyenlőtlensége veszélyeztetheti a gazdasági stabilitást, és kevesek kezében koncentrálja a gazdaságot (*Edsall 2014*).

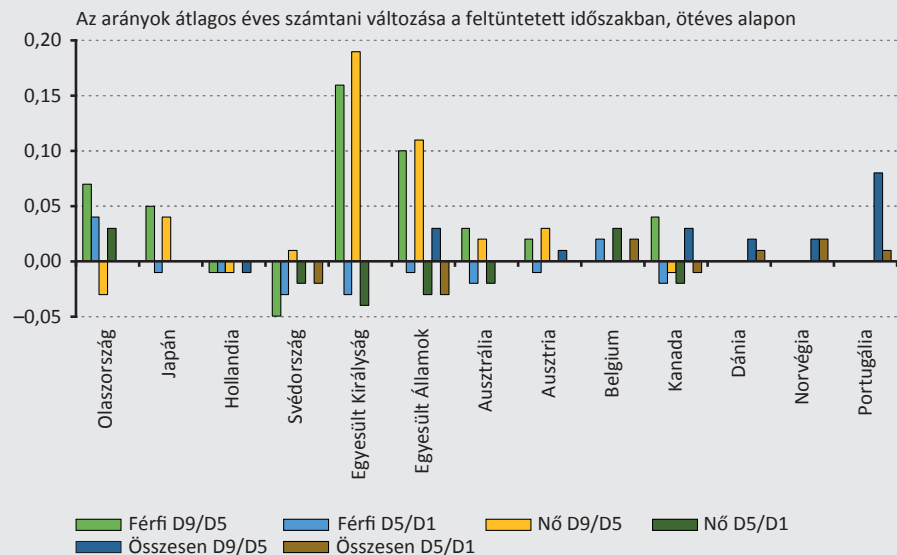
A konzervatív közgazdászok az egyenlőség kérdését ellentétes nézőpontból vizsgálják, és azt keresik, hogy mikor rontják az egyenlőtlenségek orvoslására és a jövedelmek újraelosztására irányuló kormányzati erőfeszítések a körülményeket azáltal, hogy visszatartó erővel hatnak a munkára és a termelőtevékenységre. *Casey Mulligan (2012)* a kormányzati beavatkozás egyik vezető kritikusaként azzal érvel, hogy a biztonsági háló programjai a méltányosság és hatékonyság jól ismert kompromisszumával szembesülnek: ha több forrást biztosítunk a szegényeknek, az növelheti az életszínvonalukat, de kevésbé ösztönzi őket arra, hogy saját maguknak emeljék azt. Ezt a logikát vitte tovább, amikor kijelentette, hogy a munkanélküliség

növekedésének fő oka a 2007–2009-es pénzügyi összeomlást közvetlenül megelőzve, valamint azt követően is a biztonsági háló bővítése volt. *Mulligan (2012)* megállapításait több elemzés is vitatja, melyek közül *Edsall (2014)* szerint a legfontosabb az *Ostry és szerzőtársai (2014)* által írt tanulmány. Ebben az áll, hogy az újraelosztás adott szintje mellett az alacsonyabb nettó egyenlőtlenség erősen korrelál a gyorsabb és tartósabb növekedéssel. Az IMF közgazdászai azzal érvelnek, hogy az újraelosztás általában jóindulatúnak tűnik a növekedésre gyakorolt hatása szempontjából, csak szélsőséges esetekben van némi bizonyíték arra, hogy közvetlen negatív hatása lehet a növekedésre. Tágabb értelemben az újraelosztás akkor is megvalósulhat, ha a progresszív adókból finanszírozzák az állami beruházásokat, ha a társadalombiztosítási kiadások növelik a szegények jólétét és a kockázatvállalást, vagy ha a magasabb egészségügyi és oktatási kiadások a szegények javát szolgálják, segítve a munkaerő- és tőkepiac hiányosságainak ellensúlyozását. Ilyen esetekben az újraelosztó politikák növelhetik az egyenlőséget és a növekedést egyaránt (*Ostry et al. 2014*).

Freeman (1994) szerint az 1980 után bekövetkezett jelentős bérszerkezeti változások miatt lehetséges, hogy a fejlett ipari országokra már nem érvényes az egyenlőtlenség és a gazdasági növekedés közötti, fordított irányú kapcsolat. Ezt a gondolatot folytatja *Partridge (1997)*, amikor azt mondja, hogy a fejlett gazdaságok közötti vagy a fejlett országokon belüli régiók közötti nagyobb humán és fizikai tőkemobilitás korlátozhatja a nemzeti vagy szubnacionális kormányok jövedelem-újraelosztási képességét. Ebből arra a következtetésre jut, hogy nem biztos, hogy megállja a helyét a *Persson és Tabellini (1994)* által kidolgozott modell, mely negatív kapcsolatot mutat a jövedelmi egyenlőtlenség és a jövőbeli gazdasági növekedés között. Ennek vizsgálatára a Gini-indexet használta. Az eredmények arra utalnak, hogy azokban az államokban, ahol az időszak elején nagyobb volt a jövedelemegyenlőtlenség, a későbbi gazdasági növekedés valójában nagyobb volt, de azokban az államokban, ahol a középső kvintilisnek nagyobb volt a jövedelemaránya, gyorsabb volt a növekedés is. Ez összhangban áll azzal, amit *Persson és Tabellini (1994)* modellje sugall – pozitív irányú kapcsolat a medián választópolgár relatív jóléte és a gazdasági növekedés között –, azonban ellentmond a modell empirikus megállapításainak. Ennek kapcsán merül fel *Partridge* kutatásában, hogy az egyenlőtlenség és a jövőbeli gazdasági növekedés közötti általánosan negatív kapcsolat csak a fejlődő vagy újonnan iparosodott nemzetekre érvényes, a fejlett nemzetekre azonban nem. Az *OECD (1993)* adatai alapján 1980 óta gyakorlatilag az összes fejlett gazdaságban – élükön az Egyesült Államokkal és az Egyesült Királysággal – nőtt a jövedelemegyenlőtlenség (1. ábra), ami azt jelzi, hogy a munkaerőpiacuk fejlődik, hiszen egyre képzettség-intenzívebbé válik. Ez azonban szükségessé tenné azon modellek létrehozását, amelyek meg tudják magyarázni, hogy a fejlett gazdaságokban az általános egyenlőtlenség miért van pozitív kapcsolatban a későbbi gazdasági növekedéssel (*Partridge 1997*).

1. ábra

A keresetek szórásának alakulása az 1980-as években

Forrás: OECD (1993)

A gyors gazdasági növekedés korai szakaszában bekövetkező strukturális változásoknak a relatív jövedelmi egyenlőtlenségek szélesedésére való potenciálját *Kuznets (1955)* állapította meg. *Tendulkar és Jain (1995)* szerint ezzel kapcsolatban két dolgot kell kiemelni. Az első, hogy *Kuznets (1955)* ezt tendenciaként, és nem elkerülhetetlen következményként kezelte, a második pedig az, hogy ezt a megfigyelést akkor tette, amikor a növekedés és az egyenlőtlenségek közötti kapcsolatot az akkori fejlett országokban a történelmileg túlnyomórészt piacvezérelt növekedéssel összefüggésben fogalmazta meg. A tendencia kialakulását három okra vezeti vissza. Az egyik az ágazatközi egyenlőtlenségek növekedése az egy munkavállalóra jutó termékben, ami a technológiai változások ágazaton, illetve az adott ágazat termelési egységein belüli egyenlőtlen hatásából ered, a másik a vagyoni jövedelmek nagyobb koncentrációja és azok magasabb jutaléka, ami abból fakad, hogy a növekedés korai szakaszában a tőke a munkához képest hiányos volt, a harmadik ok pedig az önálló vállalkozói jövedelmek túlsúlya a korai szakaszokban, mely jövedelmek eredendően nagyobb változékonyságot mutatnak, mint a bérből és fizetésből származó jövedelmek (*Tendulkar – Jain 1995*).

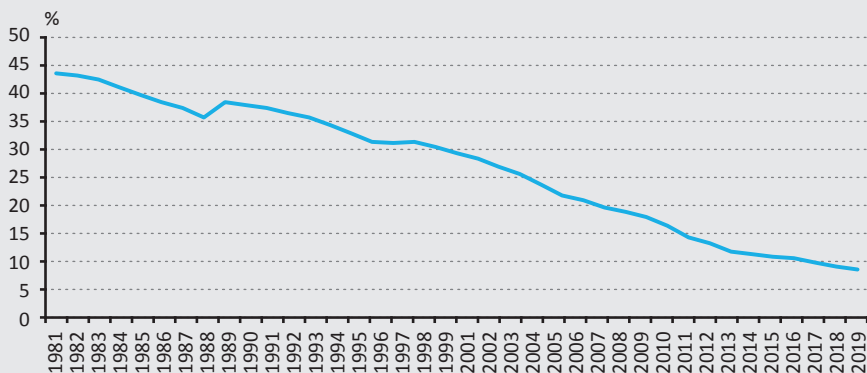
A növekedés és az egyenlőtlenség másik fontos aspektusa a *Kuznets (1955)* által „jövedelmi mobilitásnak” nevezett jelenség. Ez az egyének relatív jövedelmi helyzetének a növekedési folyamat során bekövetkező eltolódására utal. Az eltolódások magukban foglalhatják a helyváltoztatásnak (pl. vidékről városba), a foglalkozás változásának (pl. kézművesről oktatásra alapozottra), a kötődés iparágának a változásának (pl. mezőgazdasági alapúról nem mezőgazdasági alapúra), valamint a foglalkoztatási státusz változásának (pl. önfoglalkoztatóról alkalmazottra) különböző kombinációit. A jelenséget a növekedési folyamat során bekövetkező strukturális változások által létrehozott új gazdasági lehetőségek hozzák létre. A (reál)jövedelem-növelő lehetőségek elérhetőségét az erőforrás-felhasználás hatékonyságának javulása, a gazdasági szerkezet jobb működése és a technológiai fejlődés által előidézett teljes tényezőtermelékenység növekedése szabályozza. Egyes ágazatok és termelési egységek, amelyekre az előbbi tényezők hatással vannak, gyorsan bővülnek, míg mások elavulttá válhatnak, ami munkanélküliséghez vagy a lemaradó ágazatokban és egységekben foglalkoztatottak relatív jövedelmi helyzetének romlásához vezethet. Következésképpen a növekedési folyamat mindkét irányban jövedelmi mobilitást eredményezhet. A gyors gazdasági növekedés során azonban a felfelé irányuló jövedelemmobilitáshoz vezető, újonnan teremtett lehetőségek messze meghaladják azokat, amelyek változatlan jövedelmi helyzethez vagy lefelé irányuló jövedelemmobilitáshoz vezetnek. A jövedelmi mobilitás jelensége tehát hajlamos enyhíteni a növekvő jövedelmi egyenlőtlenségeknek a növekedési folyamat során esetlegesen tapasztalható kedvezőtlen társadalmi következményeit (*Tendulkar – Jain 1995*).

4. A fejlett és a fejlődő országok összehasonlítása

A jelenleg is tapasztalható társadalmi egyenlőtlenségek jellegét történelmi tényezők határozzák meg, amelyeket számos országnak – mint Kína és Dél-Korea – sikerült leküzdenie a meglévő gazdasági struktúrának megfelelő intézményeken alapuló intenzív fejlődéssel. Az abszolút szegénység a Világbank kritériumai szerint csökkenni kezdett, azonban a mértéke még mindig nagy (*2. ábra*), és folyamatosan növekszik azokban az országokban, amelyek még nem fejezték be a második demográfiai átmenetet. A kortárs diskurzus alapján a relatív szegénység éles társadalmi ellentéteket teremt (*Grigoryev – Pavlyushina 2019*).

2. ábra

A mélyszegénységben élők aránya 1981–2019 között 2017-es vásárlóerő-paritáson számítva, a világ népességének százalékában kifejezve

Forrás: Világbank (<https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.DDAY>, letöltés ideje: 2023. június 10.)

Az elmúlt fél évszázadban bekövetkezett jelentős javulás ellenére a mélyszegénység továbbra is széles körben jelen van számos alsó-közép- és alacsony jövedelmű országban. 2011-es USD-alapú vásárlóerő-paritáson számolva 2015-ben közel 750 millió ember élt napi 1,90 dollárnál kevesebből, és mintegy 2 milliárd fő gazdálkodott napi 3,20 dollárból (Todaro – Smith 2020). Kuznets (1955) szerint a fejlődő országokban a nagyobb egyenlőtlenség egyik oka, hogy az ország alacsony átlagjövedelme miatt jelentős megtakarítások csak a magas jövedelemmel rendelkezők számára lehetségesek, ami még nagyobb rétegződéshez vezet. Emellett okként említi még az országon belüli alacsony GDP (következtetesképpen az egy főre jutó alacsony jövedelem) növekedési ütemét is. Feltételezi, hogy ezek az országok meglehetősen egységes népességcsoportokat képviselnek, de azokat a területeket egyelőre kihagyja, ahol a nagyszámú bennszülött népesség és a nem bennszülött, kiváltságos kisebbségek kis enklávéi egyesülnek (például Kenya és Rodézia¹), mivel ott a kiváltságos kisebbségnek a jövedelemből való túlzottan magas részesedése miatt a jövedelemegyenlőtlenség érezhetően nagyobb, mint a többi fejlődő országban. Ebből a feltételezésből arra következtet, hogy az alacsony átlagjövedelmű országokban az alsó csoportok jövedelmének szekuláris szintje nem lehetett az átlagjövedelem meglehetősen jelentős hányada alatt, különben a csoportok nem tudnának fennmaradni.

¹ Ma Zimbabwe.

Kuznetz (1955) kifejtette, hogy Latin-Amerika, Afrika és Ázsia országai azért váltak elmaradottá, mert az elmúlt évszázadokban jóval alacsonyabb volt a gazdasági növekedésük, mint a nyugati világé. Az ipari szerkezet mögöttes változása, a belső mobilitás és a gazdasági fejlődés lehetőségei sokkal korlátozottabbak voltak, mint a fejlett országokban. Szerinte egy generáción belül nem volt remény a reáljövedelem szintjének jelentős, érzékelhető emelkedésére. Néhány évtizeddel később Rodrik (2018) leírta, hogy nem is olyan régen a gazdasági elemzők rendkívül optimisták voltak a fejlődő világ gazdasági növekedési kilátásait illetően. Azt várták, hogy a feltörekvő piacok fenntartják a válság előtti évtizedet jellemző erős teljesítményüket, ellentétben az Amerikai Egyesült Államokkal és Európával, ahol a kilátások elég gyengének tűntek. Ebben az esetben a fejlődő országok a világgazdaság motorjává válhattak volna – egyes közgazdászok például arra a következtetésre jutottak, hogy a körülmények még soha nem voltak ilyen kedvezőek a széles körű, tartós növekedéshez, ezt a növekedést és fejlődést pedig az afrikai és ázsiai országok vezetésével képzelték el. Ezeket az előrejelzéseket azonban mára már felváltotta az Economist által „nagy lassulásnak” nevezett aggodalom²: Kína és India növekedése lelassult, Brazília és Törökország politikai problémákkal küzd, a latin-amerikai országok pedig az elmúlt időszak leglassúbb növekedését produkálják, hívja fel a figyelmet Rodrik, ráadásul itt az ENSZ (2020) jelentése szerint a 2010-es évek óta ismét növekszik az egyenlőtlenség szintje.

Yuan és szerzőtársai (2011) Kína gazdaságának lenyűgöző ütemű növekedéséről írva hangsúlyozzák, hogy az 1978-as reformok óta elképesztő mértékben csökkent a szegénység. A gyors gazdasági növekedés következményeként gyorsan kialakult egy növekvő középosztály és újabban egy szupergazdag réteg, amelynek vagyona a fejlett országokban élő társaikéval vetekszik. Ezen réteg bővülésének egyik hajtóereje a humántőke-képzés, különösen a tengerentúli képesítéssel rendelkező, visszatérő diplomások mutatnak jelentős növekedést.

Sachs (2005) szerint jellemző, hogy egy olyan gyorsan növekvő országban, mint Kína, idővel fokozatosan mérséklődik a növekedés, ahogyan Japánban is történt a 20. század második felében. Ennek alapvető oka, hogy a növekedés nagy része felzárkózás, azaz a vezető innovatív országok technológiáinak átvétele. Ahogy ezek a technológiák használatba kerülnek, és ezáltal a jövedelmi különbségek csökkennek a vezető országokhoz képest, úgy szűkül a technológiaimporton keresztül történő „könnyű” növekedés lehetősége. Ez azért fontos, mert a középosztály bővülésének másik hajtóereje az iparosodás és az urbanizáció. A tercier szektor növekedése az urbanizáción múlik, azonban a kínai kormány intézményi korlátozásokkal mérsékli a városiasodást. Emiatt, annak ellenére, hogy 1995-ben a tercier szektorban

² https://www.economist.com/leaders/2012/07/21/the-great-slowdown?utm_medium=cpc.adword.pd&utm_source=google&ppccampaignID=18151738051&ppcadID=&utm_campaign=a.22brand_pma&utm_content=conversion.direct-response.anonymous&gclid=aw.ds&gad_source=1&gclid=Cj0KCQjw-hfipBhCqARIsAH9msbm_M9Yrui3kcPhrx13wvkou6z8DA-_1dfzwwirKzqUBG9H-Z5XvroaAjlLEALw_wcB

a foglalkoztatás megelőzte a szekunder szektorban foglalkoztatottak számát, a szolgáltató szektor lemaradt az ország gazdasági fejlődésétől. A szektor több embert foglalkoztathatott volna és nagyobb mértékben járulhatott volna hozzá a GDP-hez, ha az urbanizáció lépést tart az ország gazdasági fejlődésével (*Yuan et al. 2011*).

Becslések szerint Kína 2022 és 2030 között további 80 millió emberrel növeli a középső- és felsőbb osztályok számát, ami a teljes népesség közel 40 százalékát fogja kitenni. Ez azonban új kihívásokat és nyomást jelent az országnak. A jövedelmi egyenlőtlenségek, a regionális egyenlőtlenségek és a növekvő megélhetési költségek akadályozzák, hogy minél több ember kerüljön a közepes jövedelműek közé, és e problémák kezelése a kormány számára kiemelt prioritássá válik. Az elmúlt években, a gyors társadalmi változások évtizedei után a társadalmi mobilitás összességében lelassult. Az alacsony és a magas jövedelmű csoportokhoz tartozók nagyobb valószínűséggel maradtak ugyanabban a szakmában vagy osztályban, mint a szüleik, ami tovább szilárdította e két csoport vagyoni és társadalmi pozícióinak szintjét. Egy felmérés alapján, mely 2010 és 2015 között a gyermekek és szüleik foglalkozási jövedelme közötti összefüggést vizsgálta, a gazdálkodók fiainak mintegy 47 százaléka, lányainak pedig 58 százaléka szintén gazdálkodó lesz. Eközben a magas fizetésű alkalmazottak fiainak 43,2 százaléka és lányainak 39,4 százaléka maradna a szüleivel azonos vagyoni osztályban. A társadalmi mobilitás lassulásának oka a generációk közötti vagyonátadás növekvő szintje és a gazdasági lehetőségek egyenlőtlensége. Emellett a megélhetési költségek emelkedése megnehezíti a szegényebb családok számára a gyermeknevelést, ami viszont megnehezíti az alacsony jövedelműek számára a magasabb jövedelműekhez való felzárkózást. A növekvő egészségügyi terhek szintén jelentős mértékben hozzájárulhatnak ahhoz, hogy az alacsony jövedelmű csoportok a szegénység csapdájába kerüljenek (*Huld – Interesse 2023*).

5. Az iparosodás hatása az egyenlőtlenségre

Gazdasági csodáknak nevezzük azoknak az országoknak a fejlődési tapasztalatait, melyek nem csak egy hirtelen kirobbanó gazdasági növekedést tapasztaltak, hanem gyorsan és fenntartható módon növekedtek. Néhány, ásványkincsekben gazdag, kisebb ország kivételével a sikeres gazdaságok a gyors iparosításnak köszönhetik a fellendülésüket. A kelet-ázsiai országok kiemelkedően jók voltak abban, hogy a munkaerejüket vidékről a városokba, a szervezett ipari termelésbe csoportosítsák át, ahogy azt korábban az USA és Németország tette (*Rodrik 2018*).

Arra a kérdésre, hogy az ipari forradalom miért éppen Angliából indult ki, általában az a válasz, hogy ott – és az őt követő országokban – magasak voltak a munkabérek, ezért a gépesítés kifizetődő volt, míg az olyan országokban, ahol a bérek alacsonyak, nem fűződik érdek a gépesítéshez. Ez azonban nem teljesen igaz, ugyanis egyrészt a szintén magas bérszintű Hollandia körülbelül fél évszázaddal később lépett az

iparosítás útjára, másrészt elég csak Kínára gondolni, hogy belássuk, az alacsony bérszint nem gátolja az iparosodást (Ritter – Trautmann 2020). Az iparosodás azért teszi lehetővé a gyors fejlődést, mert relatíve könnyű lemásolni és átvenni a külföldi mintákat, termelési technológiákat még a szegényebb országoknak is (Rodrik 2018). Rodrik (2018) kutatása azt mutatja, hogy a gyáripar politikától, intézményektől és földrajzi helyzettől függetlenül évente körülbelül 3 százalékos ütemben zárkózik fel a technológiai határokhoz. Egy olyan országban, ahol az egyéni lehetőségek viszonylagos szabadságával rendelkező dinamikus gazdaság működik, gyorsabban zajlanak a technológiai változások, és a régebbi iparágakból származó vagyoni eszközöknek a fiatalabb iparágak gyorsabb növekedése miatt szinte elkerülhetetlenül csökkenő arányú súlyuk van a teljes vagyonban. Hacsak egy magas jövedelmű csoport leszármazottai nem tudják új területekre átcsoportosítani a felhalmozódó vagyonukat, és nem fektetnek be az új vállalkozókkal együtt a növekvő arányú fiatal, jövedelmezőbb iparágakba, akkor a vagyonuk hosszú távú hozama valószínűleg számottevően alacsonyabb lesz, mint a jelentős vagyonnal rendelkezők csoportjába újonnan belépőké (Kuznets 1955).

A teljes népesség jövedelemeloszlása a legegyszerűbb modellben a vidéki és a városi népesség jövedelemeloszlásának kombinációjaként értelmezhető. Abból, amit e két komponens jövedelemeloszlásának szerkezetéről tudunk, azt lehet megállapítani, hogy a vidéki népesség egy főre jutó átlagos jövedelme általában alacsonyabb, mint a városiaké, valamint azt, hogy a vidéki népesség eloszláson belüli százalékos részesedésének egyenlőtlensége valamivel szűkebb, mint a városi népességé – még akkor is, ha az éves jövedelmet vesszük alapul; és ez a különbség valószínűleg nagyobb lenne a világszintű jövedelemszintek szerinti eloszlások esetében. Következtetésképpen, minden egyéb feltétel változatlansága mellett, a városi népesség növekvő súlya a két komponens megoszlása közül az egyenlőtlenebb arányú megoszlás növekvő arányát jelenti. Az egy főre jutó jövedelem relatív különbsége a vidéki és a városi népesség között nem feltétlenül csökken a gazdasági növekedés során. Egyes jelek arra utalnak, hogy e különbség a legjobb esetben is stabil, de inkább növekszik, mivel a városi tevékenységek egy főre jutó termelékenysége gyorsabban nő, mint a mezőgazdaságé. Ha ez így van, akkor a teljes jövedelemeloszlásban az egyenlőtlenségnek növekednie kell. Ennek eredménye például, hogy az Egyesült Államokban élesedtek a különbségek a nagy, sikeres üzleti gazdálkodók és a déli földművesek között. Mindebből arra lehet következtetni, hogy gyorsabban növekednek azok az országok, melyek sikeresen tudják a mezőgazdaságból az iparba átcsoportosítani a munkaerőt (Rodrik 2018). Engels (1845) *A munkásosztály állapota Angliában 1844-ben* című munkája az egyenlőtlen fejlődés korai és híres beszámolója volt. Ezt elemelve Allen (2009) leírja, hogy az ipari forradalom hogyan vezetett tömeges urbanizációhoz és a termelés nagymértékű növekedéséhez. Amíg azonban az egy főre jutó jövedelem emelkedett, a reálbérek állandóak maradtak, így a gazdasági fejlődésből származó nyereség túlnyomórészt a tulajdonosokat illette

meg. Az egy dolgozóra jutó növekvő kibocsátás közepette stagnáló bérek időszakát nevezte el *Allen (2009)* „Engels-szünetnek”. A szünetnek volt egy progresszív oldala is, mivel a felső társadalmi réteg a növekvő jövedelméből megtakarított, és az ebből következő beruházások előrevitték a gazdaságot. Engels nem volt egyedül a brit iparosításról alkotott véleményével. Ricardo, Malthus és Marx is úgy vélte, hogy a reálbérek a kapitalista fejlődés során stagnálnak. Magyarázatukban azonban eltértek egymástól: Ricardo és Malthus úgy vélte, hogy a népességnövekedés felgyorsul a jövedelem bármilyen emelkedésére adott válaszul, és végül a béreket a létminimum szintjére kényszeríti vissza; ezzel szemben Marx szerint a technológiai fejlődés olyan munkaerő-megtakarítási hajlammal bír, amely megszünteti a bérekre nehezedő, felfelé irányuló keresleti nyomást, még akkor is, ha az egy munkásra jutó termelés megugrik (*Allen 2009*).

Allen (2009) kutatása során három általános megállapítást emel ki. Először is a 19. század első négy évtizedében jelentősen nőtt az egyenlőtlenség. A tőkejövedelmek aránya mind a föld-, mind a munkajövedelmek rovására nőtt. Az átlagos reálbér stagnált, miközben a profitráták növekedtek. Másodszor ezek a tendenciák megmagyarázhatók olyan véletlen eseményekre való hivatkozás nélkül is, mint a napóleoni háborúk vagy az amerikai Nyugat meghódítása. A fő tendenciák egy egyszerű makrogazdasági modellel leírhatók. Harmadszor ez a makromodell azt jelenti, hogy a növekedés magyarázata nem választható el az egyenlőtlenségről szóló vitától, mivel azok befolyásolták egymást. Ezeket a kijelentéseket szem előtt tartva a következőképpen vázolhatjuk fel az ipari forradalom történetét: a fő mozgatórugó a technikai fejlődés volt. A forradalmasított iparágak csak 1800 után váltak elég nagy méretűvé ahhoz, hogy hatással legyenek a nemzetgazdaságra. Hatásukat a növekvő mezőgazdasági termelékenység és a további találmányok általános alkalmazása is erősítette. E találmányok elfogadása a tőke iránti kereslet növekedéséhez vezetett, ezzel együtt pedig a városok, a lakások és az infrastruktúra, valamint az üzemek és berendezések iránti kereslet növekedéséhez. Következésképpen a megtérülési ráta emelkedett, és növelte a nyereségnek a nemzeti jövedelemből való részesedését. Mivel több jutott, a kapitalisták többet takarítottak meg, de a tőke-munka arány csak szerényen emelkedett, a városi környezet szenvedett, mivel a városokat olcsón építették, és a bérek vásárlóereje stagnált. A munkatermelékenység növekedésével párhuzamosan emelkedő reálbérek nem voltak életképesek, mivel a jövedelmeknek a tulajdonosok javára kellett eltolódnuk ahhoz, hogy megtakarításaik eléggé emelkedjenek ahhoz, hogy a gazdaság kihasználhassa az új termelékenységnövelő módszerek előnyeit. Ez okozta az egyenlőtlenségek ugrásszerű növekedését (*Allen 2009*).

Kuznets (1955) szerint már maga az a tény, hogy egy idő után a városi lakosság egyre nagyobb hányada „óslakos” lett – azaz nem vidéken, hanem a városokban született –, és így jobban ki tudta használni a városi élet lehetőségeit a gazdasági küzdelemre

való felkészülésben, jobb esélyt jelentett a szerveződésre és alkalmazkodásra, jobb alapot a jövedelemből való nagyobb részesedés biztosításához, mint ami a vidékről vagy külföldről érkező, újonnan „bevándorló” lakosság számára lehetséges volt. Így, mivel a magasabb jövedelemből és vagyonból származó családi előnyök könnyen átadhatók a következő generációnak, nagyobb esélyegyenlőség alakulhat ki (EB 2017).

Ha szétnézünk a fejlődő országok között, azt láthatjuk, hogy óriási a szakadék a gazdaságok vezető és lemaradó ágazatai között. Ez a gazdasági dualizmus mindig jelen volt az alacsony jövedelmű társadalmakban. Az újdonság az, hogy a fejlődő gazdaságok alacsony teljesítményű szegmensei nemcsak nem csökkennek, hanem még növekednek is. Tudjuk, hogy általában akkor megy végbe gazdasági fejlődés, ha az alacsony jövedelmű ágazatokból a modern szektorokba áramlik a munkaerő – mint a mezőgazdaságból az iparba vagy a szolgáltató szektorba. Ekkor a gazdaság egészének nő a teljesítménye, csökken a szakadék a gazdaság hagyományos és modern formája között, végül megszűnik a dualizmus. Ez a folyamat ment végbe a háború után Spanyolországban és Portugáliában, de ez történt később Dél-Koreában, Tajvanon és Kínában is. A modern gyáripárterjeszkedése még azokban az országokban is növekedéshez vezetett, melyek főként a hazai piacokra termeltek, mint Törökország, Mexikó és Brazília tette az 1980-as évekig. Manapság azonban más a helyzet. Igaz, hogy a vidéki fiatalok ma is nagyvárosokba települnek, viszont nem gyárakban helyezkednek el, hanem alacsony produktivitású szolgáltatásoknál. Látható, hogy az utóbbi időben az ipart felváltotta a szolgáltatószekektor, a kereskedhető (tradeable) tevékenységekről a nem-kereskedhető (non-tradeable) tevékenységekre került a hangsúly. Az ilyen jellegű szerkezeti változások jelentősen hátráltatják a gazdasági fejlődést Latin-Amerikában, Afrikában és számos ázsiai országban. A legtöbb magas termelékenységu szolgáltatás ugyanis rengeteg tudást és sokféle készséget igényel, melyekkel a fejlődő országok nem rendelkeznek. Ez egyszerűen szemléltethető: egy szegény ország könnyen felveheti a versenyt Svédországgal a termékek gyártása tekintetében, de sok mindenre van szükség ahhoz, hogy fel tudjon zárkózni a svéd intézményekhez, ráadásul ez a folyamat évtizedekig, ha nem évszázadokig is eltarthat (Rodrik 2018).

Rodrik (2018) Indián keresztül mutatja be, hogy mi történik akkor, ha a gazdasági fejlődés elején egy ország inkább támaszkodik a szolgáltatószekektorra, mint az iparra. Az ország kiemelt fontossággal bír az IT-szekektorban a szoftverek és call-centerek kapcsán, azonban az indiai munkaerő többsége nem rendelkezik a szükséges tudással és készségekkel ahhoz, hogy elhelyezkedjen ezen a területen. Ezzel szemben Kelet-Ázsiában képzetlen munkaerőt áramoltattak a gyárakba, többek között azért, mert így a munkások többszörösét keresik annak az összegnek, amit vidéken, mezőgazdasági munkával kaptak. Indiában ehelyett két lehetőségük van a munkásoknak: az egyik, hogy maradnak a földeken, a másik pedig az, hogy építkezéseken

dolgoznak vagy nem fajsúlyos szolgáltatásokkal kezdenek foglalkozni. Ezzel nem növelik a produktivitást.

Rodrik (2018) nemegyszer hangsúlyozza, hogy az iparosodás több szempontból is fontos lépcsőfok a szegény országoknak a fejlődéshez. Vannak, akik azt mondják, hogy a jelenlegi alacsony jövedelmű afrikai, ázsiai és latin-amerikai országoknak valami hasonlót kell véghez vinni, ha gyors és fenntartható gazdasági fejlődést akarnak elérni, azonban nem lehet összehasonlítani a mai világot azzal, ami az ipari forradalom idején volt. A globalizáció és a technológiai fejlődés együttese megváltoztatta az iparok működését, így nagyon nehéz – ha nem lehetetlen – a fejlődő országoknak, hogy kövessék a „kistigrisek”, vagy az észak-amerikai és európai gazdaságok mintáját. Az ipar egyre inkább tőke- és képességorientált, aminek következtében csökken annak a munkaerőnek az aránya, amelyik át tud lépni a mezőgazdaságból az iparba (*Rodrik 2018*). *Atkinson (2015)* szerint az egyenlőtlenség növekedése annak köszönhető, hogy a képzett munkaerő iránti kereslet gyorsabban nő, mint a kínálat, valamint közrejátszik, hogy a technológiai fejlődés és a globalizáció számtalan alacsonyan képzett munkavállaló munkahelyét szüntette meg.

A gyors globális technológiai fejlődés csökkentette az előállított termékek árát a szolgáltatásokhoz viszonyítva, ezzel eltántorítva a fejlődő országokat a belépéstől. Az iparosodás csúcserőforrása alacsonyabbak, mint korábban bármikor, és a mostani bérek a korábban iparosodók által tapasztaltaknak csupán töredékét érik el. Ez azt jelenti, hogy sok (vagy talán a legtöbb) fejlődő ország anélkül válik „szolgáltató gazdasággá”, hogy lényegében megtapasztalta volna az iparosodást – ezt a folyamatot *Rodrik (2018)* „idő előtti dezindusztrializációnak” nevezi. *Rodrik (2016)* kutatásában azt tapasztalta, hogy míg a korai iparosítók munkaerejük legalább 30 százalékát tudták átcsoportosítani az iparba, addig a később iparosítóknak ez nem sikerült: Mexikó esetében a legnagyobb arány 20 százalék volt, Brazíliában pedig még ennél is kisebb, 16 százalék. Indiában az iparban dolgozók aránya elkezdett csökkenni, ahogy elérte a 13 százalékot.

Kuznets (1955) szerint az akkoriban fejlett országok múltbeli mintáinak megismétlése a fejlődő országok eltérő életkörülményei miatt megterhelné a társadalmi és gazdasági intézményeket, valamint forradalmakhoz és önkényuralmi rendszerek kialakulásához vezetne. *Rodrik (2018)* szerint elképzelhető, hogy a „kistigrisek” voltak az utolsók, akik megtapasztalták az iparosodást olyan körülmények között, ahogy azt eddig a történelemből ismerjük. Ha ez tényleg így van, akkor ez hátrányos a gazdasági növekedésre nézve. A keresetek és a munkakörülmények közötti szakadék a bankárok és menedzserek, illetve kisiparosok vagy háztartási alkalmazottak között jelentősen nagyobb a fejlődő országokban. Ha azelőtt állnak át a terciér szektorra, hogy megtörténne a humántőke felhalmozása és a megfelelő intézményrendszer kiépítése, az nagymértékben súlyosbítja az egyenlőtlenség és kirekesztés problémáit a munkaerőpiacon (*Rodrik 2018*).

6. Kiút az egyenlőtlenségből

A következő évtizedekben a globális egyenlőtlenségek alakulásáról alkotott elképzeléseinket két jelentős gazdasági elmélet alapozza meg. Az egyik szerint a globalizációval a jövedelmek konvergenciájának fokozódnia kell, azaz a szegény országok jövedelmeinek fel kell zárkózniuk a gazdag országok jövedelmeihez, mivel a feltörekvő gazdaságok várhatóan magasabb növekedési rátával rendelkeznek egy főre vetítve, mint a gazdag országok. Ezt az előrejelzést nem érvényteleníti egyes feltörekvő gazdaságok – például Kína – növekedési ütemének csökkenése. Két fenntartással azonban élni kell. Először is, egy átfogó mintáról van szó, ami nem jelenti azt, hogy minden szegény ország részt vesz a felzárkózásban. Sőt a jelenlegi globalizációs folyamat egyik meglepetése éppen az volt, hogy számos országnak nem sikerült felzárkóznia, egyes gazdaságok pedig még jobban visszaestek³. Ugyanez nem zárható ki a jövőben sem. Másodsor, amikor az egyének jólétét vizsgáljuk, akkor a legnépesebb országok jövedelmi konvergenciája az, ami a legjobban számít. Ez a megközelítés különös hangsúlyt fektet arra, hogy az olyan országok, mint Kína, India, Indonézia, Banglades és Vietnám, hogyan folytatják a felzárkózási folyamatot.

A másik fontos gazdasági elmélet a nemzeteken belüli egyenlőtlenségek alakulásával kapcsolatos, amit az első vagy második Kuznets-hullám különböző szakaszai mentén történő mozgás jellemez. Az egyes országok jövedelmi szintjüktől és strukturális jellemzőiktől függően különböző Kuznets-hullámokon, illetve a hullámok különböző szakaszain haladhatnak keresztül. Így Kínában az egyenlőtlenség a Kuznets-hullám lefelé irányuló szakaszán csúszva csökkenésnek indulhat, míg egyes nagyon szegény országokban az egyenlőtlenség növekedésének lehetünk tanúi – ezek az első hullámon felfelé haladnak. A leggazdagabb országok, melyek a második technológiai forradalom folyamatában már előrehaladott állapotban vannak, tovább haladnak felfelé a második Kuznets-hullám emelkedő szakaszán – ahogy az USA esetében is várható –, vagy hamarosan elindulnak a lefelé tartó szakaszon. Tehát sokféle tapasztalattal találkozhatunk, a legfontosabb mintákat azonban az fogja meghatározni, hogy mi történik az Egyesült Államokban és Kínában (*Milanovic 2016*).

Atkinson (2015) szerint, ha csökkenteni akarjuk az egyenlőtlenségeket, vannak lépések, melyeket megtehetünk. Az a tény, hogy az egyenlőtlenséget létrehozó tényezők között a politika is szerepel, s az nem csupán a gazdasági erők elkerülhetetlen következménye, azt jelenti, hogy vannak olyan politikák, melyek csökkenthetik az egyenlőtlenségek szélsőségeit és növelhetik a felzárkózási lehetőségeket. *A Blanchard és Rodrik (2021)* által szervezett egyenlőtlenségekről szóló konferencián széles körben elfogadottnak bizonyult, hogy a kormányzati beavatkozások megszüntetése vagy a gazdasági növekedés ösztönzése önmagában nem elégséges.

³ A globalizációval összefüggő elosztási vitákról, tapasztalatokról lásd *Halmi (2023)*.

Ehelyett a kormányzatoknak erőteljesebb közvetlen szerepet kell játszaniuk az életmódbeli különbségek megszüntetésében. A politikai döntéshozóknak prioritásként kell kezelniük azt, hogy minél több embert mozdítsanak ki a szegénységből, megerősítsék a középosztályt és megfékezzék a csúcson megfigyelhető túlkapásokat. A legtöbb intézkedés egyértelmű: több oktatásra fordított támogatás, a minimálbér növelése, a jövedelemadó-kedvezmény megerősítése, a pénzügyi szektor szabályozása (*Stiglitz 2015*). Ahogy azt a 20. században a gazdag országok által kiépített szociális államok példázzák, a modern újraelosztás az alapvető szociális jogokon alapul: az oktatáshoz, az egészséghez és a nyugdíjhoz való jogon. Az egyenlőtlenség problémáját tehát nem az újraelosztás lebontása, hanem annak effektívebb programokon keresztül történő továbbfejlesztése oldhatja meg (*Piketty 2014*).

Brazília – melyet még az Egyesült Államoknál is nagyobb egyenlőtlenség sújtott – hasonló intézkedéseket követett, és azt is megmutatta, hogy az oktatásra és a gyerekekre összpontosító, összehangolt politikák hogyan csökkenthetik az egyenlőtlenségeket kevesebb mint két évtized alatt (*Stiglitz 2015*). Délkelet-Ázsia újonnan iparosító országaiban is az oktatási és képzési rendszer fejlesztése volt a gazdasági növekedés egyik kulcsa, *Csáki (2018)* szerint erre Tajvan egy jó példa.

A minimálbért gyakran a szegénység és az egyenlőtlenségek csökkentésének fontos közpolitikai elemének tekintik. A minimálbér emelése elméletben növeli az alacsony bérű munkavállalók millióinak jövedelmét, és ezáltal csökkenti a jövedelemegyenlőtlenségeket. Az iparosodott országok szakirodalmában azonban nincs egyetértés abban, hogy a minimálbér emelése hozzájárult-e a kereseti egyenlőtlenségek csökkentéséhez (*Lin – Yun 2016*). *Lin és Yun (2016)* Kína példáját hozza fel, amely az utóbbi időben gyors gazdasági növekedést és növekvő jövedelemegyenlőtlenséget mutat. Amióta Kína 2004-ben új minimálbér-szabályozást hirdetett ki, a minimálbér változásának mértéke és gyakorisága jelentős volt mind az idő múlásával, mind az egyes joghatóságok között. A minimálbér és a kereseti egyenlőtlenségek közötti kapcsolatra vonatkozó kutatások növekvő jelentősége és ellentmondásos jellege heves vitákat váltott ki az országban. A 2004–2009 közötti időszakban – a medián és az alsó tized közötti kereseti különbség csökkenése révén – a minimálbér emelése csökkentette az egyenlőtlenséget.

A Peterson Nemzetközi Gazdaságtudományi Intézetben megrendezett konferencián egységes vélemény alakult ki arról, hogy az adókat emelni kell – legalábbis az Egyesült Államokban –, vita tárgyát képezte azonban, hogy azokat a bevételi vagy a kiadási oldalra kell összpontosítaniuk. Egyesek a jövedelemeloszlás alsó és középső részeire irányuló közkiadásokat olyan széles körű adókkal finanszíroznák, mint a hozzáadott-érték-adó, mivel azt könnyű beszédni. Ezzel szemben mások inkább a legfelső rétegek kirívóan magas jövedelmének következtében kialakult nagyfokú egyenlőtlenséget kívánják orvosolni vagyonadó és progresszívebb jövedelemadó segítségével, racionális megoldásként a kettő közötti középutat keresve (*Blanchard – Rodrik 2021*).

Az USA államait és a többi fejlett országot szemlélve azt láthatjuk, hogy teljesen eltérő módon próbálják elérni a nagyobb egyenlőséget. Svédországban és a többi skandináv országban például a progresszív adózás, az újraelosztás és az erős jóléti rendszerek révén közelítenek a cél felé, míg Japánban a felső és alsó kvintilisek kisebb adózás előtti jövedelemkülönbségével érik el a nagyobb egyenlőséget. Az Egyesült Államokban kiemelendő Vermont és New Hampshire jó példa az egészségügy és szociális problémák terén jól teljesítő államokra – előbbi a svéd példát követi, utóbbi pedig a japán megközelítést alkalmazza. Úgy tűnik tehát, hogy nem számít, milyen mechanizmussal haladnak a társadalmak a nagyobb egyenlőség felé, a lényeg az, hogy eljussanak oda (Kerry et al. 2012).

Blanchard és Rodrik (2021) az egyenlőtlenség leküzdésére irányuló politikák igen széles skáláját öleli fel, így az egyszerűbb megértés végett két dimenzióra bontják őket. Először is a szakpolitikák a gazdaság azon szakaszától függően változnak, amelyet megcéloznak. E dimenzió mentén három irányt különböztetnek meg: a gyártás előtti szakaszra összpontosító, a termelési szakaszra vonatkozó, illetve a gyártás utáni szakaszra koncentráló politikákat. A második dimenzió a jövedelemeloszlás azon részét mutatja, melyen változtatni akarnak. Egyes szakpolitikák az alsó rétegeket célozzák, mások a középosztály jövedelemhányadát igyekeznek növelni, de olyanok is léteznek, melyek a legfelső rétegek jövedelemrészesedését csökkentik. A két dimenziót kombinálva egy 3x3-as mátrixot kapunk (1. táblázat).

1. táblázat				
Az egyenlőtlenséget befolyásoló szakpolitikák szintjei és beavatkozási szakaszai				
		A termelési folyamat mely fázisában avatkozik be a gazdaságpolitika?		
		Előkészítő szakasz	Termelési szakasz	Utótermelési szakasz
Melyik szinten lévő egyenlőtlenségen akarunk változtatni?	Alsó réteg	Elosztásra irányuló szakpolitika (egészségügy, oktatás, egységes alapjövedelem)	Minimálbér, munkalehetőség biztosítása	Szociális juttatások, teljes foglalkoztatottságra irányuló törvények
	Középső réteg	Felsőoktatásra fordított közkiadások	„Jó munkahelyek” politikája, ipari kapcsolatok és munkaügyi törvények, ágazati bértörvények, kereskedelmi megállapodások, innovációs politikák, munkavállalói tulajdonlás	Biztonsági háló, társadalombiztosítási törvények
	Felső réteg	Örökösödési adók	Szabályozások, trösztellenes törvények	Vagyoadók

Forrás: Blanchard és Rodrik (2021) adatai alapján szerkesztve

Ahhoz, hogy a táblázat mely celláira kellene összpontosítanunk az egyenlőtlenségek hatékony kezelése érdekében, a közgazdaságtan ad némi útmutatást, de az önmagában nem elégséges. A megoldáshoz a gazdasági elemzést értékekkel és normatív ítéletekkel – vagy politikai filozófiával –, illetve a gazdaság és a politika kölcsönhatására vonatkozó nézetekkel kell kombinálni (*Blanchard – Rodrik 2021*).

Az állami újraelosztás szerepéről az irodalomban megoszlanak a vélemények. Az *Ostry és szerzőtársai (2014)* által végzett kutatás eredménye szerint meglepően kevés bizonyítékot találtak arra, hogy a fiskális újraelosztás makrogazdasági szinten növekedést romboló hatással jár. Találtak némi vegyes bizonyítékot arra, hogy a nagyon nagy újraelosztásoknak közvetlen negatív hatásai lehetnek a növekedés időtartamára, így az általános hatás – beleértve az alacsonyabb mértékű egyenlőtlenségek révén a növekedésre gyakorolt pozitív hatást – a növekedés szempontjából nagyjából semleges lehet. A nem szélsőséges újraelosztások esetében azonban nincs bizonyíték a közvetlen negatív hatásra. Az átlagos újraelosztás és a hozzá kapcsolódó egyenlőtlenségcsökkenés tehát magasabb és tartósabb növekedéssel jár. Óvakodnunk kell attól, hogy túl nagy jelentőséget tulajdonítsunk ezeknek az eredményeknek, különösen szakpolitikai célok tekintetében. Nehéz az ilyen jellegű összefüggésekből határozott állításokat tenni az ok-okozati összefüggések vonatkozásában. Egy fontos pozitív következtetést látnak az átfogó képet tekintve: az újraelosztással kapcsolatos szélsőséges óvatosság – és így a tétlenség – valószínűleg sok esetben nem megfelelő. Az országok átlagában és az idők folyamán a kormányok által az újraelosztás érdekében jellemzően tett intézkedések nem vezettek rossz növekedési eredményekhez, hacsak nem voltak szélsőségesek. Az egyenlőtlenségek ebből eredő csökkenése pedig – etikai, politikai vagy szélesebb körű társadalmi megfontolásoktól függetlenül – hozzájárult a gyorsabb és tartósabb növekedéshez. Még az átlagos hatásokról szóló eredmények ismeretében is fontos, hogy az újraelosztást a lehető leghatékonyabbá tegyük (*Ostry et al. 2014*). *Partridge (1997)* szerint az egyenlőtlenség gazdasági növekedésre gyakorolt hatásának fontos politikai következményei azt mutatják, hogy indokolt ennek az összefüggésnek a jobb megértése. További vizsgálatot érdemel, hogy történt-e változás a közelmúltban a fejlett, posztindusztriális gazdaságokban az egyenlőtlenség és a gazdasági növekedés kapcsolatában, és az is, hogy az országok között más-e a kapcsolat, mint az országokon belül.

7. Összegzés

Az esszében azt a kérdést vizsgáltam, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek ösztönzik vagy hátráltatják a gazdasági növekedést. Először röviden ismertettem a legfontosabb fogalmakat, majd rámutattam a globális egyenlőtlenség és a hosszú távú növekedés közötti kapcsolat kétirányúságára, és az arról alkotott vélemények közötti különbségekre. Ennek kapcsán felmerült az optimális egyenlőtlenség szintjének meghatározása is. Megállapítható, hogy a releváns szakirodalomban nincs

konszenzus a közgazdászok között a kapcsolatot illetően. Véleményem szerint, bár bizonyos mértékű egyenlőtlenség ösztönző erőt képvisel, és így támogatólag hat a gazdaságra, de túlzott mértéke negatív hatással van a gazdasági növekedésre, főleg abban az esetben, amikor szegénységgel párosul, hiszen így a szuboptimális iskolázottság és az egészségi állapot formájában kihat a humántőkére.

A fejlett és fejlődő országok összehasonlítása során kiemeltem, hogy az abszolút szegénység a Világbank kritériumai szerint csökkenni kezdett, azonban a mértéke még mindig nagy. Ebben a fejezetben részleteztem a kínai társadalom középrétegének növekedését is.

Az ipari forradalom körülményeit elemezve megállapítottam, hogy bár a mai fejlett országok növekedésében és fejlődésében meghatározó szerepet játszott az iparosodás folyamata, a fejlődő országok a globalizáció és a technológiai fejlődés miatt már nem fogják tudni követni ezt a példát. Ismertettem az „idő előtti dezindusztrializáció” fogalmát, és rámutattam, hogy a szolgáltatászektor előtérbe kerülése az iparral szemben a világ számos pontján hátráltatja a gazdasági fejlődést, mivel nincs meg a szükséges képzett munkaerő.

Végül amiatt, hogy az egyenlőtlenségek kialakulásához maga a politika is hozzájárulhat, áttekintettem azokat a gazdaságpolitikai lépéseket, melyek hozzájárulhatnak az egyenlőtlenség csökkentéséhez és a gazdasági növekedéshez. Az egyértelmű cél a világgazdaságot és a világ sok országát, fejlett és fejlődő társadalmakat is sújtó jövedelemegyenlőtlenség mérséklése. Századunkban a globalizációnak és a digitalizációnak köszönhetően soha nem látott mértékű információ áll rendelkezésünkre ahhoz, hogy megismerjük a világot, így talán könnyebb lesz felismerni azt a sokak számára már ma is egyértelmű tény, hogy az egyenlőtlenség túl magas szintje nemcsak a társadalom jólétére hat károsan, hanem a gazdasági teljesítményre is.

Felhasznált irodalom

Allen, R.C. (2009): *Engels' pause: Technical change, capital accumulation, and inequality in the british industrial revolution*. Explorations in Economic History, 46(4): 418–438. <https://doi.org/10.1016/j.eeh.2009.04.004>

Atkinson, A.B. (2015): *Inequality – What can be done?* Harvard University Press, Cambridge. <https://doi.org/10.4159/9780674287013>

Baranyai Eszter (2018): *Egyenlőtlenség és gazdaság: hogyan hatnak egymásra?* Köz-Gazdaság – Review of Economic Theory and Policy, 13(4): 70–83 <https://doi.org/10.14267/RETP2018.04.15>

- Berman, S. (2021): *The Political Conditions Necessary for Addressing Inequality*, In: Blanchard, O. – Rodrik, D. (eds.): *Combating Inequality: Rethinking Government's Role*. The MIT Press, Cambridge. <https://doi.org/10.7551/mitpress/13469.003.0011>
- Blanchard, O. – Rodrik, D. (2021): *Combating Inequality: Rethinking Government's Role*. The MIT Press, Cambridge. <https://doi.org/10.7551/mitpress/13469.001.0001>
- Chen, B.L. (2003): *An inverted-U relationship between inequality and long-run growth*. *Economics Letters*, 78(2): 205–212 [https://doi.org/10.1016/S0165-1765\(02\)00221-5](https://doi.org/10.1016/S0165-1765(02)00221-5)
- Corak, M. (2013): *Income Inequality, Equality of Opportunity, and Intergenerational Mobility*. *The Journal of Economic Perspectives*, 27(3): 79–102. <https://doi.org/10.1257/jep.27.3.79>
- Csáki György (2018): *A tajvani oktatási rendszer – kiút a közepes jövedelmi csapdából*. *Köz-Gazdaság – Review of Economic Theory and Policy*, 13(4): 183–198. <https://doi.org/10.14267/RETP2018.04.09>
- Deininger, K. – Squire, L. (1996): *A New Data Set Measuring Income Inequality*. *The World Bank Economic Review*, 10(3): 565–591. <https://doi.org/10.1093/wber/10.3.565>
- EB (2017): Európai Bizottság: *Az egyenlőtlenség kezelése. Európai Szemeszter – Tematikus Tájékoztató*. https://commission.europa.eu/system/files/2018-06/european-semester_thematic-factsheet_addressing-inequalities_hu.pdf. Letöltés ideje: 2022. január 26.
- EBRD (2017): *Transition Report 2016–2017*. <https://www.ebrd.com/news/publications/transition-report/transition-report-201617.html>. Letöltés ideje: 2023. június 21.
- Edsall, T.B. (2014): *Just Right Inequality*. <https://www.nytimes.com/2014/03/05/opinion/edsall-just-right-inequality.html>. Letöltés ideje: 2022. január 26.
- Engels, F. (1845): *Die Lage der arbeitenden Klasse in England*. Otto Wigand, Lipcse.
- ENSZ (2020): *Inequality in a rapidly changing world*. *World Social Report 2020*. <https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2020/02/World-Social-Report2020-FullReport.pdf>. Letöltés ideje: 2022. január 27.
- Freeman, R.B. (1994): *How Labor Fares in Advanced Economies*. In: Freeman R. B. (ed.): *Working Under Different Rules*. Russell Sage Foundation, New York, pp. 1–28.
- Freeman, R.B. (2012): *Optimal inequality for economic growth, stability and shared prosperity: the economics behind the Wall Street Occupiers Protest?* *Insights – Melbourne Business and Economics*, 11(1): 5–11.
- Grigoryev, L.M. – Pavlyushina, V.A. (2019): *Relative social inequality in the world: Rigidity against the economic growth, 1992–2016*. *Russian Journal of Economics*, 5(1): 46–66. <https://doi.org/10.32609/j.ruje.5.35485>

- Halmi Péter (2023): *Globalizáció versus deglobalizáció*. *Hitelintézeti Szemle*, 22(2): 5–24. <https://doi.org/10.25201/HSZ.22.2.5>
- Huld, A – Interesse, G. (2023): *China's Middle Class – Growth, Policy, and Consumption*. <https://www.china-briefing.com/news/china-middle-class-growth-policy-and-consumption/>. Letöltés ideje: 2023. október 4.
- Jerrim, J. – Macmillan, L. (2015): *Income Inequality, Intergenerational Mobility, and the Great Gatsby Curve: Is Education the Key?* *Social Forces*, 94(2): 505–533. <https://doi.org/10.1093/sf/sov075>
- Kerry, B. – Pickett, K.E. – Wilkinson, R. (2012): *The Spirit Level: Why Greater Equality Makes Societies Stronger*. In: Ortiz, I. – Daniels, L. M. – Engilbertsdóttir, S. (eds.): *Child Poverty and Inequality – New Perspectives*. UNICEF, New York, pp. 205–210.
- Kuznets, S. (1955): *Economic Growth and Income Inequality*. *The American Economic Review*, 45(1): 1–28.
- Lin, C. – Yun, M-S. (2020): *The Effects of the Minimum Wage on Earnings Inequality: Evidence from China*. In: Li, S. – Lin, C. (eds.): *Minimum Wages in China*. Palgrave Macmillan, Singapore, pp. 165–195. https://doi.org/10.1007/978-981-15-2421-9_7
- Milanovic, B. (2016): *Global Inequality: A New Approach for the Age of Globalization*. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge. <https://doi.org/10.4159/9780674969797>
- Mulligan, C.B. (2012): *The Redistribution Recession: How Labor Market Distortions Contracted the Economy*. Oxford University Press, Oxford. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199942213.001.0001>
- Neckerman, K.M. – Torche, F. (2007): *Inequality: Causes and Consequences*. *The Annual Review of Sociology*, 33(1): 335–357. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.33.040406.131755>
- OECD (1993): *Earnings inequality: Changes in the 1980s*. <https://web-archive.oecd.org/2012-06-15/163379-2485440.pdf>. Letöltés ideje: 2023. július 7.
- Ostry, J.D. – Berg, A. – Tsangarides, C.G. (2014): *Redistribution, Inequality, and Growth*. IMF Staff Discussion Note SDN/14/02. <https://doi.org/10.5089/9781484352076.006>
- Partridge, M.D. (1997): *Is Inequality Harmful for Growth?* *The American Economic Review*, 87(5): 1019–1032.
- Persson, T. – Tabellini, G. (1994): *Is Inequality Harmful for Growth? Theory and Evidence*. *American Economic Review*, 84(1): 600–621.

- Piketty, T. (2014): *Capital in the Twenty-First Century*. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge.
- Ritter Tibor – Trautmann László (2015): *Globalizáció és közgazdaság-tudomány – Interjú Berend T. Ivánnal*. *Köz-Gazdaság – Review of Economic Theory and Policy*, 10(3): 5–16. <https://retp.eu/index.php/retp/article/view/650>
- Rodrik, D. (2016): *Premature deindustrialization*. *Journal of Economic Growth*, 21(1): 1–33. <https://doi.org/10.1007/s10887-015-9122-3>
- Rodrik, D. (2018): *Straight Talk on Trade: Ideas for a Sane World Economy*. Princeton University Press, Princeton. <https://doi.org/10.1515/9781400888900>
- Sachs, J.D. (2005): *The end of poverty – Economic possibilities for our time*. The Penguin Press, New York.
- Siposné Nándori Eszter (2017): *A szegénység motiváló ereje a társadalmi és szolidáris gazdaságban*. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 14(1): 58–66. <https://doi.org/10.32976/stratfuz.2021.23>
- Stiglitz, J.E. (2015): *The price of inequality: How today's divided society endangers our future*. In: Dasgupta, P. S. – Ramanathan, V. – Sorondo, M. S. (eds.): *Sustainable Humanity, Sustainable Nature: Our Responsibility*. The Pontifical Academy of Sciences, Vatican City, pp. 379–399.
- Tendulkar, D. – Jain, L.R. (1995): *Economic growth, relative inequality, and equity: The case of India*. *Asian Development Review*, 13(2): 138–168. <https://doi.org/10.1142/s0116110595000108>
- Today, M.P. – Smith, S.C. (2020): *Economic Development*. Pearson Education Limited, Harlow.
- Tóth Tamás – Benkő Dávid (2018): *Egyenlőtlenség és gazdasági növekedés*. *Hitelintézeti Szemle*, 17(1): 177–184. <https://hitelintezetiszemle.mnb.hu/letoltes/hsz-17-1-ki3-toth-benko.pdf>
- Yuan, Z. – Wan, G. – Khor, N. (2011): *The Rise of the Middle Class in the People's Republic of China*. ADB Economics Working Paper Series, No. 247. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1806769>